УДК 340.134:316.774:65.012.8

А. В. Форос, викладач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра кримінального права, кримінального процесу і криміналістики,
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, Україна, 65058

ПРАВО ТА ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

В статті визначено категорію «інформаційне право», розглянуто взаємозв'язок права та інформатики, визначено інформаційні відносини і певні особливості їх правового регулювання, а також розглянуто певні правові акти в сфері забезпечення інформаційної безпеки.

Ключові слова: інформаційна безпека, інформаційне право, законодавство в сфері забезпечення інформаційної безпеки.

Останнім часом в світі йде процес формування інформаційного суспільства, а тому все більше розвиваються обчислювальні та інформаційні мережі — унікальний симбіоз комп'ютерів і комунікацій. З кожним днем активніше розвиваються сучасні інформаційні технології і в Україні. Інформаційний розвиток нашої країни сьогодні характеризується повноправним входженням у глобальні інформаційно-телекомунікаційні системи. Правова інформатика, інформаційне право, кібернетика, автоматизація інформаційних технологій все більше забезпечує життєдіяльність управлінських систем у всіх сферах життєдіяльності. Використання досягнень інформатики у системі державного управління створюють ряд проблемних питань у правовому аспекті щодо інформатизації усіх сфер життєдіяльності суспільства, і в особливості в сфері захисту інформації, інформаційних систем та мереж. Питання інформатизації та державного управління, взаємозв'язків держави та інформаційної сфери певною мірою розглядалися філософами, теоретиками права, державознавцями, адміністративістами, економістами, соціологами, кібернетиками. Особливо слід підкреслити внесок у розробку даної проблеми таких провідних вчених, як Авер'янов В. Б., Арістова І. В., Атамчук Г. В., Афанасьєв В. Г., Бандурка О. М., Бачило І. Л., Вертузаєв М. С., Галас О. Р., Глушков В. М., Калюжний Р. А., Козлов Ю. М., Коренєв А. П., Копилов В. А., Кулицький С. П., Мінченко А. В., Плішкін В. М., В. С. Цимбалюк та інші. Однак, незважаючи на це, достатньо гострою залишається проблема захисту інформації та інформаційних систем. Недаремно однією з основних складових системи забезпечення національної безпеки називають інформаційну безпеку. Проблеми інформаційної безпеки постійно зростають у зв'язку з процесами проникнення практично у всі сфери діяльності суспільства комп'ютерних засобів опрацювання і передачі інформації, що дає підставу поставити у рамки науки інформаційного права проблему комп'ютерного права. На нашу думку, інформаційна безпека — це рівень захищеності інформаційної сфери суспільства, який забезпечує її нормальне формування, використання та розвиток, а інформаційне право — це система соціальних норм і відносин, які охороняються державою та виникають у сфері інформаційної діяльності. Предметом правового регулювання інформаційного права виступають інформаційні відносини, тобто відносини, які виникають при здійсненні інформаційної діяльності. Існує точка зору, що новим інститутом інформаційного права виступає комп'ютерне право, яке регулює комплекс суспільних відносин, які ви-

© Форос А. Ф., 2011

никають у процесі розробки та застосування комп'ютерних технологій для збирання, обробки та використання комп'ютерної інформації [1; 2; 3].

Відповідно до Закону України «Про інформацію» одним із головних напрямів державної інформаційної політики є створення загальної системи охорони інформації. Важливою складовою частиною цієї проблеми є система технічного захисту інформації. Визначено комплекс проблем, без вирішення яких не можна говорити про те, що в нашій державі існує цілісна система захисту інформації.

Конституція України, що стала гарантом побудови демократичної правової держави, не могла не врахувати загальносвітових тенденцій інформатизації суспільства. Тому ряд її статей (зокрема, ст.ст. 17, 32, 34) визначають забезпечення інформаційної безпеки як одну з найважливіших функцій держави і мають стати основою розвитку інформаційного законодавства.

Враховуючи той факт, що ми живемо у світі конкурентної боротьби за сфери впливу на міжнародній арені, світових ринках, за пріоритети у науковій, військово-технічній, економічних галузях, захист інформації, охорона державної таємниці є невід'ємними складовими національної безпеки України. А там, де превалюють особливі інтереси держави, інтереси її безпеки, зовнішніх відносин та економіки, чинне законодавство повинно забезпечувати саме їхній захист, затвердження інформаційного суверенітету України, її права на встановлення особливого порядку користування і розпорядження інформації.

Інформація, як об'єктивно необхідний засіб удосконалення сфери соціального управління, аналізує питання про роль права у цих процесах, тому що удосконалення управління в умовах інформатизації, і що особливо важливо, на базі використання досягнень науки і техніки, потребує врахування і специфіки інформаційних відносин та особливостей їх правового врегулювання. Таким чином, назріла потреба у багатоаспектному дослідженні проблеми формування і реалізації державної інформаційної політики, і насамперед, основної її складової — інформатизації, а також в забезпеченні відповідного правового регулювання усіх її напрямків.

В умовах сучасного ринку роль права у регулюванні інформаційних відносин суттєво підвищується, що обумовлено необхідністю впорядкування соціальних процесів з метою прискорення соціально-економічного розвитку [4, 102–103]. При цьому не можна не відмітити, що право — це соціальна цінність, тобто надбання, яке приносить користь суспільству.

Вказані чинники обумовили виникнення в науковій літературі такої категорії, як правове забезпечення інформатизації, і визначають її як діяльність відповідних суб'єктів суспільних відносин щодо формування комплексу юридичних норм, правил поведінки, прав і обов'язків учасників у сфері інформатизації.

Одним з елементів системи державного управління національною інформаційною сферою є взаємозв'язки між суб'єктами та об'єктами управління. Правове регулювання інформаційних відносин підпорядковано тим же закономірностям, що і регулювання інших видів суспільних відносин. Правове регулювання приходить на зміну регулювання будь-яких відносин за допомогою інших соціальних норм: моральних, релігійних, технічних та ін. Це відбувається в зв'язку з тим, що ці, слабко гарантовані, соціальні регулятори перестають робити належний, об'єктивно необхідний суспільству регулятивний вплив, що виявляється в дестабілізації суспільних відносин.

Аналіз наукової та спеціальної літератури дозволяє стверджувати, що інформаційні правовідносини — це відносини, що виникають при: формуванні і використанні інформаційних ресурсів на основі створення, збору, опрацювання, накопичення, збереження, пошуку, поширення і надання споживачу документованої інформації; створенні і використанні інформаційних технологій і засобів їхнього забезпечення; захисту інформації, прав суб'єктів, що беруть участь в інформаційних процесах та інформатизації [2, 18; 5].

До основних елементів інформаційних правовідносин відносять:

а) суб'єкти, що вступають у правовідносини при здійсненні інформаційних процесів;

б) поводження (дії, бездіяльність) суб'єктів при здійсненні ними інформаційних-правовідносин (наприклад, придбання виключних прав, передача майнових прав, купівля-продаж інформаційних об'єктів, тиражування і поширення інформаційних об'єктів і інші аналогічні дії);

в) об'єкти, у зв'язку з якими суб'єкти вступають у інформаційні правовідносини. Приклади об'єктів інформаційних правовідносин (інформаційних об'єктів) — документована інформація, інформаційні продукти і послуги; виключні права; елементи інформаційної безпеки (інформаційні права і свободи особи, стан захищеності особистості, захищеність інформації, інформаційних ресурсів, інформаційних продуктів і т. п.); інформаційні технології і засоби їхнього забезпечення (у тому числі програми для ЕОМ), інші об'єкти в інформаційній сфері;

г) право, обов'язок і відповідальність суб'єктів правовідносин при здійсненні інформаційних процесів.

Отже, інформаційні відносини займають особливу нішу у функціонуванні суспільних механізмів. Споконвічно закладений, як одна з конституційних основ українського суспільства, ідеологічний плюралізм (ст. 15 Конституції України) і інформаційні права громадян (ст. 34) покликані гарантувати стабільний політичний і соціально-культурний розвиток суспільства. Досягнення такого значного ефекту можливо завдяки лише єдиній ознаці інформаційних відносин — їх масовості. Так, якби механізм циркуляції інформації не торкався широких прошарків громадськості, зв'язку держави з суспільством, то навряд чи б інформаційні відносини взагалі набули будь-коли загальносоціальну значимість і, як слідство, виникала необхідність у їх правовому регулюванні.

Нові закони, необхідність у яких в кожній категорії інформаційних засобів цілком очевидна, у майбутньому, після їх прийняття будуть складати особливу частину інформаційного законодавства. Поряд із цим необхідно розвивати й інший напрямок правового регулювання, що розв'язує загальні для всієї національної інформаційної сфери проблеми. Йдеться про подальшу розробку правової термінології й основних понять, що використовуються в інформаційному законодавстві, про проблеми неприпустимості цензури, забезпечення і гарантування права громадян на інформацію, захисту громадської моральності і культурної ідентичності, проблеми забезпечення інформаційної безпеки і захисту секретних та конфіденційних відомостей, забезпечення «прозорості» функціонування державних органів управління та організацій, у тому числі тих, що виробляють інформаційну продукцію, та інші проблеми, які складають загальну частину інформаційного законодавства. Правове регулювання такого характеру суспільних відносин хоча і виражено в законах України «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» і ряді інших нормативно-правових актів, але ж говорити про чітку систему цих документів і чітку систему їх дії в переломленні інформаційних проблем суспільства, напевно, було б ще передчасно. Таким чином, слід ще раз підкреслити, що під час підготовки конкретного плану правової роботи можна відштовхуватися або від сукупності найбільш гострих проблем інформаційного поля сьогодення, або виходити із сутності інформаційних відносин, попереджаючи таким чином появу нових проблем, що, на наш погляд, є більш перспективним підходом.

Інформаційне законодавство повинно бути спрямовано на забезпечення:

– дотримання конституційного права кожного «вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію» будь-яким законним способом (ст. 34

Конституції України), зокрема знайомитися з документами і матеріалами, що безпосередньо торкаються його прав і свобод;

– перетворення сучасної української держави в інформаційну;

– можливостей контролю з боку громадян і громадських організацій за діяльністю органів державної влади як суб'єктів державного управління національною інформаційною сферою;

– захисту авторського права і права майнової власності на інформаційні ресурси, інформаційні технології та засоби їх забезпечення;

– формування і використання інформаційних ресурсів в умовах рівності всіх форм власності шляхом створення інформаційного ринку і конкурентного середовища, проведення державної антимонопольної політики;

– відповідальності суб'єктів інформаційних відносин за правопорушення під час формування інформаційних ресурсів та їх використання, зокрема, персональної відповідальності керівників органів державної влади за якість формування державних інформаційних ресурсів і доступу до них;

– узгодженості рішень і активного використання єдиного інформаційного простору;

– тісної інформаційної взаємодії з країнами — членами СНД і активного інформаційного обміну в системі міжнародного співробітництва;

– інформаційної безпеки.

Таким чином, законодавче забезпечення системи державного управління НІС (інформаційне законодавство) повинно регулювати весь комплекс суспільних відносин, що пов'язані з інформацією, її виробництвом, поширенням, використанням, і особливо захистом.

На думку Б. А. Кормич, діяльність щодо захисту інформаційної безпеки слід розглядати як складну систему, що включає комплекс векторів державної політики. По-перше, це комплекс питань, пов'язаних з інформаційною безпекою людини і суспільства, яка в першу чергу вимірюється ступенем свободи від втручання держави та інших осіб, можливостями самореалізації та самовизначення. По-друге, це комплекс питань, пов'язаних з інформаційною безпекою держави, які, навпаки, пов'язані із застосуванням обмежень, заборон, жорсткою регламентацією певних типів відносин в інформаційній сфері і невід'ємним елементом яких є сила державного примусу [6, 117].

Всі гілки державної влади приділяють пильну увагу правовому регулюванню інформаційних процесів, що відбуваються в суспільстві. У перехідний період, коли не всі основні інформаційні відносини врегульовані на рівні закону, «Президент України на підставі та на виконання Конституції і законів України видає укази та розпорядження, що є обов'язковими для виконання на території України» (ст.106 Конституції України). У зв'язку з цим закономірною є поява Указу Президента України від 21 липня 1997 р. «Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 17 червня 1997 року «Про невідкладні заходи щодо впорядкування системи здійснення державної інформаційної політики і вдосконалення державного регулювання інформаційних відносин».

Доречно нагадати про Указ Президента України від 3 лютого 1998 р. «Про Комісію з питань інформаційної безпеки», в якому з метою забезпечення розробки пропозицій щодо реалізації державної політики в сфері інформаційної безпеки України та відповідно до п.28 ст.106 Конституції України було вирішено створити Комісію з питань інформаційної безпеки, а також визначено головні завдання Комісії [7]. Вважаємо, що цей указ є достатньо своєчасним і актуальним у період так званих «інформаційних загроз», а також у зв'язку з вимогою прозорості єдиного інформаційного простору України, що формується, безумовно, з урахуванням національної безпеки країни. У зв'язку з формуванням інформаційних ресурсів, єдиного інформаційного простору України дуже актуальною проблемою є інтегра-

ція інформаційних ресурсів, що утворюються різними відомствами. Тому звертає на себе увагу Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 1998 р. «Про затвердження Порядку локалізації програмних продуктів (програмних засобів) для виконання Національної програми інформатизації».

У зв'язку з рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 21 березня 2008 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки України», введеним у дію Указом Президента України від 23 квітня 2008 року № 377, Указом Президента України № 514/2009 затверджено Доктрину інформаційної безпеки України. Згідно цієї Доктрини, інформаційна безпека є невід'ємною складовою кожної зі сфер національної безпеки. Водночас інформаційна безпека є важливою самостійною сферою забезпечення національної безпеки. Саме тому розвиток України як суверенної, демократичної, правової та економічно стабільної держави можливий тільки за умови забезпечення належного рівня її інформаційної безпеки [8].

Основною метою реалізації положень Доктрини інформаційної безпеки України є створення в Україні розвиненого національного інформаційного простору і захист її інформаційного суверенітету. Для цього необхідна державна підтримка вітчизняного виробника інформаційної продукції та телекомунікаційного обладнання, національних операторів телекомунікацій, зокрема, шляхом створення нормативно-правових, фінансових, фіскальних та інших передумов для підвищення їх конкурентоспроможності на світовому та національному ринках інформаційних та телекомунікаційних послуг.

Доктрина інформаційної безпеки України спрямована на забезпечення необхідного рівня інформаційної безпеки України в конкретних умовах даного історичного періоду. Вона є основою для: формування державної політики у сфері інформаційної безпеки України; розроблення проектів концепцій, стратегій, цільових програм і планів дій із забезпечення інформаційної безпеки України; підготовки пропозицій щодо подальшого системного вдосконалення правового, методичного, науково-технічного і організаційного забезпечення інформаційної безпеки України.

Таким чином, подібні правові акти сприяють ефективній інформаційній взаємодії у суспільстві, координації інформаційних потоків, прийнятих рішень і, як слідство, приводять до більш чіткої керованості інформаційними процесами та зваженої державної політики в інформаційній сфері.

Література

1. Машуков В. М. Компьютерное право: практическое руководство. — Л.: Аверс, 1998. — 256 с.

2. Скоромников К. С. Компьютерное право Российской Федерации. — М.: МНЭПУ, 2000. — 224 с.

3. Копылов В. А. Информационное право: Учебник. — М.: Юрист, 2002. — 512 с.

4. Біленчук П. Д., Романюк Б. В., Цимбалюк В. С. та ін. Комп'ютерна злочинність: Навчальний посібник — К.: Атіка, 2002. — 240 с.

5. Основи інформаційного права України / За ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного, П. В. Мельника. — К.: Знання, 2004. — 274 с.

6. Кормич Б. А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи: Навч. посібник. — К.: Кондор, 2004. — 384 с.

7. Указ Президента України «Про Комісію з питань інформаційної безпеки» від 3 лютого 1998 р. № 76/98 // Урядовий кур'єр. — 1998. — 26 лютого.

8. Указ Президента України «Про Доктрину інформаційної безпеки України» від 8 липня 2009 р. № 514/2009 // Урядовий кур'єр. — 2009.

А. В. Форос, преподаватель

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики,
Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, Украина, 65058

ПРАВО И ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО В СФЕРЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

РЕЗЮМЕ

Использование достижений научно-технического прогресса, и особенно информатики, в системе государственного управления создают ряд проблемных вопросов в правовом аспекте информатизации всех сфер жизнедеятельности общества, и особенно в сфере обеспечения информационной безопасности. В современных условиях роль права в регулировании информационных процессов значительно увеличивается. Деятельность по обеспечению информационной безопасности следует рассматривать как сложную систему, включающую комплекс векторов государственной политики.

Ключевые слова: информационная безопасность, информационное право, законодательство в сфере обеспечения информационной безопасности.